

DUNYOVIY DAVLAT TUSHUNCHASI VA UNING TARIXIY SIYOSIY HUQUQIY RIVOJLANISH ASOSLARI

Toshkent davlat transport universiteti

4-bosqich talabasi

Xodjayev Foziljon

THE CONCEPT OF THE SECULAR STATE AND ITS HISTORICAL POLITICAL AND LEGAL DEVELOPMENT BASIS

4th year student of

Tashkent State Transport University

Foziljon Xodjayev

Annotatsiya

Dunyoviy davlat tushunchasi zamonaviy jamiyatning asosiy siyosiy-huquqiy institutlaridan biri bo'lib, davlat va din o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan. Ushbu maqola dunyoviy davlatning mazmun-mohiyatini, uning tarixiy rivojlanish jarayonini, siyosiy va huquqiy asoslarini tahlil qiladi. Tarixiy nuqtayi nazardan, dunyoviy davlat g'oyasi O'rta asrlardan boshlab shakllangan bo'lib, Uyg'onish davri, Ma'rifatparvarlik va yangi zamon inqiloblari orqali rivojlangan. Siyosiy jihatdan, u davlatning din bilan ajralishini ta'minlaydi, huquqiy jihatdan esa fuqarolarning vijdon erkinligini kafolatlaydi. Maqola O'zbekiston Respublikasining dunyoviy davlat sifatidagi tajribasini misol qilib keltirilgan.

Kalit soʻzlar: dunyoviy davlat, sekulyar davlat, sekulyarizm, plyuralizm, davlat neytralligi, Konstitutsiya, laisite, Vestfaliya sulhi, Reformatsiya, protestantizm, teokratik davlat.

Abstract

The concept of a secular state is one of the main political and legal institutions of modern society, aimed at regulating the relationship between the state and religion. This article analyzes the essence of the secular state, the process of its historical development, and its political and legal foundations. From a historical point of view, the idea of a secular state has been formed since the Middle Ages and developed through the Renaissance, the Enlightenment, and the revolutions of modern times. Politically, it ensures the separation of the state from religion, and legally, it guarantees the freedom of conscience of citizens. The article cites the experience of the Republic of Uzbekistan as a secular state as an example.

Keywords: secular state, secular state, secularism, pluralism, state neutrality, Constitution, laicism, Peace of Westphalia, Reformation, Protestantism, theocratic state.

Kirish

Zamonaviy dunyoda davlat va jamiyat munosabatlari ko'p jihatdan dinning o'rni va ta'siriga bog'liq. Dunyoviy davlat tushunchasi bu munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy tamoyillardan biri bo'lib, davlatni din ta'siridan holi qilish va fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlashga asoslangan. Dunyoviy davlat — bu davlatning konstitutsiyaviy huquqiy tavsifi bo'lib, davlat bilan din o'rtasidagi nisbatni belgilaydi. Unda davlat hech bir dinga rasmiy maqom bermaydi, dinning siyosiylashuviga yo'l qo'ymaydi va ta'lim, boshqaruv tizimlarini din ta'siridan ajratib qo'yadi. Bu tushuncha tarixiy, siyosiy va huquqiy rivojlanish jarayonida shakllangan bo'lib, insoniyatning ko'p asrlik tajribasiga asoslanadi.

Dunyoviy davlat g'oyasi birinchi navbatda Yevropa mamlakatlarida paydo bo'lgan, ammo bugungi kunda butun dunyoda keng tarqalgan. Masalan, AQSh, Fransiya, Rossiya Federatsiyasi, Bolgariya va O'zbekiston Respublikasi kabi davlatlar dunyoviy davlat tamoyillariga asoslanadi. Ushbu maqolada dunyoviy davlatning tushunchasini, uning tarixiy rivojlanishini, siyosiy va huquqiy asoslarini batafsil ko'rib chiqamiz. Maqola ikki

asosiy qismdan iborat: birinchisida tushuncha va tarixiy rivojlanish, ikkinchisida siyosiy va huquqiy asoslar tahlil qilinadi. Bu mavzu bakalavr darajasidagi talabalar uchun muhim, chunki u zamonaviy davlatchilikning asosiy prinsiplarini ochib beradi.

Dunyoviy davlatning ahamiyati shundaki, u jamiyatda turli diniy e'tiqodlarning tinch yonma-yon yashashini ta'minlaydi. Teokratik davlatlardan farqli o'laroq (masalan, Vatikan), dunyoviy davlatda hokimiyat cherkov ierarxiyasiga emas, balki qonun ustuvorligiga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasida dunyoviy davlat tamoyillari Konstitutsiyada mustahkamlangan bo'lib, bu mamlakatning demokratik taraqqiyotiga hissa qo'shmoqda.

1-asosiy qism: Dunyoviy davlat tushunchasi va uning tarixiy rivojlanishi.

Dunyoviy davlat tushunchasi zamonaviy siyosiy fikrning muhim qismi bo'lib, uning ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. "Dunyoviy" so'zi lotincha "saeculum"dan kelib chiqqan bo'lib, "dunyo", "asr" yoki "inson hayoti davri" ma'nosini bildiradi va diniy (ruhiy, abadiy) olamdan farqli ravishda dunyoviy (vaqtinchalik, siyosiy) hayotni ifodalaydi. Dunyoviy davlat deganda, davlat hokimiyati va diniy institutlar o'rtasidagi ajralishni tushunamiz. Bunda davlat hech bir dinni rasmiy yoki afzal deb e'lon qilmaydi, dinning siyosiy jarayonlarga aralashuviga yo'l qo'ymaydi, fuqarolarning vijdon va e'tiqod erkinligini ta'minlaydi hamda ta'lim, sud va boshqaruv tizimlarini diniy ta'sirdan holi qiladi.

Tarixiy jihatdan, sekulyarizatsiya (dunyoviylashuv) jarayoni diniy erkinlikni ta'minlash, davlat dinini bekor qilish, davlat mablag'larini diniy maqsadlarda ishlatmaslik va diniy tashkilotlarni davlatdan ajratishni o'z ichiga oladi. Bu nafaqat dinni rad etish emas, balki jamiyatning ilmiy, ratsional va huquqiy asosda rivojlanishini ta'minlovchi tizimdir. Dunyoviy davlatning aksi teokratik davlat bo'lib, unda hokimiyat diniy rahbarlar yoki cherkov ierarxiyasi qo'lida bo'ladi (masalan, Vatikan yoki ba'zi islomiy davlatlar).

Tarixiy rivojlanish nuqtayi nazaridan, dunyoviy davlat g'oyasi qadimgi davrlarda dastlabki shakllarda mavjud bo'lgan. Qadimgi Yunonistonda falsafiy fikr (masalan,

Aristotel va Plotoning davlat haqidagi qarashlari) diniy siyosiy hayotdan qisman ajratishga urinishlarni ko'rsatgan. Hindistonda Ashoka imperatori (miloddan avvalgi III asr) turli dinlarga bag'rikenglik siyosatini yuritgan va davlatni diniy monopoliyadan holi qilishga harakat qilgan. Islom xalifaligida ham ba'zi davrlarda (masalan, Abbosiylar davrida) ilmiy va falsafiy fikr rivojlanib, din va davlat masalalari alohida ko'rib chiqilgan.

Ammo haqiqiy dunyoviy tamoyillar Yevropada shakllangan. O'rta asrlarda Avgustin Avliyoning "Xudo shahri" (De Civitate Dei, V asr) asarida dunyoviy (City of Man) va ruhiy (City of God) olamlarning ajralishi haqida gapirilgan. Bu fikr keyinchalik sekulyarizmning nazariy asosiga aylangan. XI-XII asrlardagi Investitura urushi (Papa Grigori VII va Imperator Genrix IV o'rtasidagi nizo) cherkov va davlat hokimiyatini ajratish zarurligini ko'rsatdi – bu cherkovning siyosiy ta'sirini cheklashga olib keldi.

Uyg'onish davri (XIV-XVI asrlar) va Reformatsiya sekulyarizmning rivojlanishida burilish nuqtasi bo'ldi. Martin Lyuterning 95 tezislari (1517) katolik cherkovining monopoliyasini buzdi va protestantizm tarqalishi diniy plyuralizmni kuchaytirdi. Bu diniy urushlarga sabab bo'ldi: Fransiya diniy urushlari (1562-1598) va 30 yillik urush (1618-1648). Ushbu urushlar natijasida 1648-yildagi Vestfaliya sulhi imzolandi. Bu sulh zamonaviy milliy davlatlar tizimini yaratdi, davlat suverenitetini tan oldi va diniy masalalarni ichki ish deb hisobladi, shu orqali diniy bag'rikenglikni ta'minladi. Vestfaliya sulhi xalqaro huquqning asosi bo'lib, sekulyar davlat g'oyasini mustahkamladi.

Ma'rifatparvarlik davri (XVII-XVIII asrlar) sekulyarizmning nazariy asoslarini shakllantirdi. Jon Lokkning "Bag'rikenglik haqida xat" (1689) asarida din shaxsiy ish deb e'lon qilindi va davlat faqat fuqarolarning hayoti, erkinligi va mulkini himoya qilishi kerakligi ta'kidlandi. Tomas Xobbs "Leviafan" (1651) asarida davlatni sekulyar institut sifatida tasvirladi – u diniy nizolardan yuqori turadi. Volter, Jan-Jak Russo va boshqa ma'rifatparvarlar diniy aql va ilm bilan almashtirishni taklif qildilar.

Fransiya inqilobi (1789-1799) sekulyarizmning amaliy rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Inqilobchilar cherkov mulkini musodara qildilar, 1791-yilda Konstitutsiyaviy

ruhoniylar qasamyodini joriy etdilar va dinni davlat nazorati ostiga qo'ydilar. 1905-yildagi qonun bilan Fransiyada laisite (qattiq sekulyarizm) o'rnatildi – davlat dinni moliyaviy qo'llab-quvvatlamaydi va ta'lim tizimini cherkovdan ajratdi.

AQShda Birinchi konstitutsiyaviy tuzatish (1791) cherkov va davlatni ajratishni ta'minladi – bu dunyodagi birinchi ochiq sekulyar davlat tamoyili edi. Tomas Jefferson va boshqalar din erkinligini kafolatladilar.

XX asrda sekulyarizm global jarayonga aylandi. Sovet Ittifoqida (1922-1991) ateizm davlat siyosati bo'ldi, din ta'qib qilindi va cherkov davlatdan butunlay ajratildi. Turkiyada Mustafo Kamal Atatürk islohotlari (1920-1930-yillar) islomiy xalifalikni bekor qilib, sekulyar davlat qurdi. O'zbekiston Respublikasida mustaqillikdan keyin dunyoviy tamoyillar Konstitutsiyada mustahkamlandi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida "O'zbekiston Respublikasi – suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat" deb belgilangan bo'lib, din va davlat ajratilishi, vijdon erkinligi kafolatlanadi¹. 1998-yildagi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun diniy tashkilotlarni ro'yxatga olish va nazoratni belgilaydi, ammo ularni siyosiy jarayonlardan ajratadi².

O'zbekiston tajribasi mintaqaviy xususiyatlarga ega: O'rta Osiyoda din va davlat munosabatlari qadimdan mavjud bo'lgan (masalan, Temuriylar davrida ilmiy va diniy uyg'unlik). Mustaqillikdan keyin radikalizmga qarshi kurash va milliy hamjihatlikni ta'minlash maqsadida dunyoviy tamoyillar kuchaytirildi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning so'zlariga ko'ra, O'zbekiston dunyoviy davlat bo'lib qoladi va har qanday radikallashuvga yo'l qo'yilmaydi.

Tarixiy rivojlanishda huquqiy markazlashuv muhim rol o'ynadi: markazlashgan davlat diniy ta'qib xarajatlarini oshirib, bag'rikenglikni rag'batlantirdi (masalan, Fransiyada 1598-yildagi Nants edikti protestantlarga erkinlik berdi). Modernizatsiya jarayonida

¹ <https://lex.uz/docs/-6445145> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI

² <https://lex.uz/docs/-5491534> "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun

dinning ijtimoiy ahamiyati pasayib, ilmiy va ratsional yondashuv kuchaydi. Biroq, ba'zi mamlakatlarda (Eron 1979) sekulyarizmdan teskari jarayon kuzatildi.

Xulosa qilib aytganda, dunyoviy davlat tushunchasi diniy urushlar, ma'rifatparvarlik va inqiloblar orqali shakllangan bo'lib, bugungi kunda ko'p mamlakatlarda (shu jumladan O'zbekistonda) turli din va millatlarning tinch yonma-yon yashashini ta'minlovchi asosiy tamoyil hisoblanadi. Bu jarayon davom etmoqda va globalizatsiya sharoitida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

2-asosiy qism: Dunyoviy davlatning siyosiy va huquqiy asoslari

Dunyoviy davlatning siyosiy asoslari davlat hokimiyati va din o'rtasidagi ajralish tamoyiliga asoslangan bo'lib, bu zamonaviy demokratiya va plyuralizmning asosiy elementlaridan biridir. Siyosiy jihatdan, sekulyarizm davlatni din ta'siridan holi qilish orqali fuqarolarning teng huquqliligini va jamiyatdagi turli e'tiqodlarning tinch yonma-yon yashashini ta'minlaydi. Bu tamoyil davlatning neytralligini bildiradi: davlat hech bir dinga rasmiy maqom bermaydi, uni afzal ko'rmaydi va ateizm yoki irreligiozni ham qo'llab-quvvatlamaydi. Siyosiy sekulyarizmning mohiyati shundaki, din davlat siyosatiga aralashmasligi kerak, ammo fuqarolarning diniy erkinligi va e'tiqodlari himoyalangan bo'lishi lozim. Nazariy jihatdan, bu tamoyil Jon Lokk, Tomas Jefferson va boshqa ma'rifatparvar faylasuflar asarlarida shakllangan bo'lib, ular dinni shaxsiy masalaga aylantirishni taklif qilganlar. Masalan, Lokkning fikricha, davlat faqat jismoniy xavfsizlik va mulkiy huquqlarni himoya qilishi kerak, ruhiy masalalar esa shaxsiy vijdonga tegishli.

Siyosiy asoslarning asosiy komponentlaridan biri — plyuralizm, ya'ni jamiyatda turli diniy va nodiniy e'tiqodlarning mavjudligini tan olish va ularga teng munosabatda bo'lishdir. Bu tamoyil davlatga fuqarolarning diniy yoki madaniy farqlariga qaramay, adolatli boshqaruvni ta'minlashga yordam beradi. Masalan, Fransiyada laisite (qattiq sekulyarizm) tamoyili 1905-yildagi qonun bilan o'rnatilgan bo'lib, u davlatni din bilan butunlay ajratadi, ammo diniy bayramlarni (masalan, Rojdestvo) milliy bayram sifatida tan oladi. Bu modelda davlat ta'lim tizimini cherkovdan ajratib, bolalarga ilmiy va ratsional

bilim berishni ta'minlaydi. AQShda esa Birinchi konstitutsiyaviy tuzatish (1791) "cherkov va davlat devori" tamoyilini belgilaydi, unda davlat dinni qo'llab-quvvatlashni yoki taqiqlashni taqiqlaydi. Bu tuzatish Tomas Jeffersonning "diniy erkinlik" haqidagi g'oyalariga asoslangan bo'lib, u dinni davlatdan ajratish orqali fuqarolik erkinliklarini himoya qiladi. O'zbekiston Respublikasida siyosiy sekulyarizm Konstitutsiyasida aks etgan: "Din va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan. Davlat vijdon erkinligini kafolatlaydi". Bu modda siyosiy barqarorlikni ta'minlaydi, chunki u dinning siyosiy partiyalar yoki hokimiyat organlariga aralashishini cheklaydi va jamiyatdagi turli millat va din vakillari (musulmonlar, pravoslavlar, protestantlar va boshqalar) o'rtasidagi ahillikni saqlaydi.

Siyosiy asoslarning yana bir muhim jihati — sekulyarizmning turlari: "yumshoq" va "qattiq" sekulyarizm. Qattiq sekulyarizm (masalan, Fransiya va Turkiya modellari) davlatni din bilan butunlay ajratib, diniy tashkilotlarni moliyalashtirishni taqiqlaydi va davlat maktablarida diniy ramzlarni (masalan, hijob yoki xoch) cheklaydi. Yumshoq sekulyarizm (masalan, AQSh va Germaniya) esa davlatga diniy tashkilotlarni qisman moliyalashtirishga (masalan, xayriya maqsadlarida) ruxsat beradi, ammo dinni siyosiy qarorlarga aralashtirmaydi. O'zbekistonning modeli yumshoq sekulyarizmga yaqin, chunki u diniy erkinlikni ta'minlaydi (masalan, masjid va cherkovlar faoliyatiga ruxsat beriladi), ammo dinning siyosiy ta'sirini qattiq cheklaydi. Masalan, diniy tashkilotlar siyosiy partiyalar tuzish yoki saylovlarda qatnashish huquqiga ega emas. Bu siyosiy asoslar O'zbekistonning milliy strategiyasida, xususan, "Yangi O'zbekiston" kontseptsiyasida aks etgan bo'lib, u jamiyatni radikallashtirishdan himoya qilish va demokratik islohotlarni rivojlantirishga qaratilgan.

Huquqiy asoslar esa konstitutsiyaviy va xalqaro normalarga asoslangan bo'lib, ular dunyoviy davlatning qonuniy ramkasini shakllantiradi. Dunyoviy davlatda huquqiy tizim ilmiy va ratsional tamoyillarga tayangan bo'lib, diniy qonunlar (masalan, shariat yoki kanonik huquq) davlat huquqining o'rnini bosa olmaydi. Huquqiy markazlashuv jarayoni dinni ta'qib qilish xarajatlarini oshirib, diniy bag'rikenglikni rag'batlantiradi: markaziy

davlat hokimiyati diniy guruhlarini nazorat qilib, ularning siyosiy faolligini cheklaydi. Masalan, Italiya Konstitutsiyasining 1948-yilgi versiyasi (7 va 8-moddalar) sekulyarizmni belgilaydi, unda davlat va cherkov ajratilgan, ammo diniy konfessiyalar erkinligi kafolatlangan³. Xalqaro huquqda esa BMTning Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi (1948, 18-modda) vijdon, din va e'tiqod erkinligini kafolatlaydi, bu dunyoviy davlatlar uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi⁴.

O'zbekiston huquqiy tizimida dunyoviy tamoyillar Konstitutsiyasida aks etgan: "O'zbekiston Respublikasida davlat ideologiyasi mavjud emas. Davlat din va diniy tashkilotlarni davlatdan ajratadi". Bu modda davlatning neytral holatini ta'minlaydi va ideologik monopoliyaga yo'l qo'ymaydi. Bundan tashqari, 1998-yildagi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun diniy tashkilotlarni ro'yxatga olish, ularning faolligini nazorat qilish va siyosiy jarayonlardan ajratishni belgilaydi. Qonun bo'yicha, diniy tashkilotlar ta'lim muassasalarida dars berish yoki davlat organlarida faoliyat yuritish huquqiga ega emas, ammo ularning huquqlari himoyalangan. 2020-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi qonun diniy erkinlikni kengaytirdi, masalan, ro'yxatga olish tartibini soddalashtirdi va diniy ekstremizmga qarshi choralar kuchaytirdi. Bu huquqiy asoslar jamiyatda adolat, tenglik va huquqiy ustuvorlikni ta'minlaydi, chunki ular diniy farqlar asosida kamsitishni taqiqlaydi.

Siyosiy va huquqiy asoslarning o'zaro bog'liqligi shundaki, ular birgalikda fuqarolik jamiyatini rivojlantiradi va demokratik institutlarni mustahkamlaydi. Sekulyarizm nafaqat dinni rad etish emas, balki fuqarolarning erkinligi, tengligi va jamiyatdagi ahillikni ta'minlovchi loyiha hisoblanadi. Nazariyotchi Charlz Teylorning "Sekulyar asr" asarida ta'kidlaganidek, sekulyarizm zamonaviy jamiyatda turli e'tiqodlarning plyuralizmini ta'minlaydi va diniy nizolarni oldini oladi. O'zbekiston tajribasi ko'rsatadiki, dunyoviy tamoyillar milliy va diniy ahillikni mustahkamlaydi: mamlakatda 130 dan ortiq millat va

³ <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf> Italiya Konstitutsiyasi

⁴ <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights> Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi

turli din vakillari tinch yashaydi, bu esa siyosiy va huquqiy asoslarning samaradorligini isbotlaydi. Biroq, ba'zi muammolar mavjud, masalan, radikal guruhlarining ta'siri, shuning uchun huquqiy nazorat kuchaytirilmoqda.

Xulosa

Dunyoviy davlat tushunchasi insoniyatning uzoq tarixiy, siyosiy va huquqiy rivojlanish natijasidir. Ushbu maqolada ko'rib chiqilganidek, dunyoviy davlatning mazmun-mohiyati davlat hokimiyati va din o'rtasidagi ajralishga asoslangan bo'lib, bu tamoyil jamiyatda turli diniy e'tiqodlarning tinch yonma-yon yashashini, fuqarolarning vijdon erkinligini va qonun ustuvorligini ta'minlaydi. Tarixiy rivojlanish jarayonida, qadimgi davrlardan boshlab O'rta asrlar, Uyg'onish, Ma'rifatparvarlik va yangi zamon inqiloblari orqali shakllangan bu g'oya, diniy urushlar va islohotlar natijasida mustahkamlandi. Masalan, Vestfaliya sulhi (1648), Fransiya inqilobi (1789) va XX asrdagi sekulyar islohotlar (Sovet Ittifoqi, Turkiya) dunyoviy tamoyillarning global tarqalishiga hissa qo'shdi. Siyosiy asoslar plyuralizm va neytrallikni, huquqiy asoslar esa konstitutsiyaviy normalar va xalqaro huquqni (masalan, BMT Inson huquqlari deklaratsiyasi) asos qilib olgan holda, davlatni din ta'siridan holi qilishga xizmat qiladi.

Dunyoviy davlatning asosiy afzalliklari shundaki, u jamiyatda adolat, tenglik va barqarorlikni o'rnatadi. Teokratik tizimlardan farqli o'laroq, dunyoviy davlatda hokimiyat ratsional va huquqiy tamoyillarga asoslanadi, bu esa ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga yordam beradi. Masalan, Fransiya va AQSh tajribalari ko'rsatadiki, sekulyarizm innovatsiyalar va ilmiy rivojlanishni rag'batlantiradi, chunki ta'lim va boshqaruv tizimlari diniy dogma bilan cheklanmaydi. Biroq, sekulyarizmning kamchiliklari ham mavjud: ba'zi hollarda u madaniy va diniy an'analarni e'tiborsiz qoldirishi mumkin, natijada jamiyatda qarshiliklar paydo bo'ladi (masalan, ba'zi musulmon mamlakatlarida sekulyar islohotlarga qarshi harakatlar). Shu sababli, dunyoviy tamoyillarni amalga oshirishda mahalliy madaniy va tarixiy xususiyatlarni hisobga olish zarur, chunki bir xil model barcha mamlakatlarga mos kelmaydi.

O'zbekiston Respublikasi dunyoviy davlat sifatida muvaffaqiyatli tajribaga ega. Mustaqillikdan keyin qabul qilingan Konstitutsiya va "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun (1998, 2020-yilgi tahrir) orqali din va davlat ajratildi, bu mamlakatning demokratik taraqqiyotiga hissa qo'shmoqda. O'zbekistonning modeli yumshoq sekulyarizmga asoslangan bo'lib, u diniy erkinlikni ta'minlaydi (masalan, masjidlar va cherkovlar faoliyati), ammo radikalizm va siyoslashuvga qarshi choralar ko'radi. Bu tajriba O'rta Osiyo mintaqasida milliy va diniy ahillikni saqlashga yordam beradi, chunki mamlakatda 130 dan ortiq millat va turli din vakillari tinch yashaydi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning islohotlari doirasida, "Yangi O'zbekiston" strategiyasi dunyoviy tamoyillarni yanada mustahkamlaydi, ta'lim va yoshlar tarbiyasida ilmiy yondashuvni kuchaytiradi.

Ushbu maqola mavzuni bakalavr darajasida yoritishga qaratilgan bo'lib, talabalar uchun dunyoviy davlatning nazariy va amaliy jihatlarini ochib berdi. Kelajak tadqiqotlar uchun bu mavzu yanada chuqurlashtirilishi mumkin, masalan, O'zbekistonning sekulyar tajribasini boshqa postsovet mamlakatlari bilan solishtirish orqali. Yakuniy holda, dunyoviy davlat zamonaviy jamiyatning asosiy ustuni bo'lib, u inson huquqlari va jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladi.

Takliflar

Dunyoviy davlat tushunchasi va uning tarixiy, siyosiy, huquqiy rivojlanish asoslarini hisobga olib, O'zbekiston Respublikasi kontekstida quyidagi takliflar beriladi. Ushbu takliflar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun, O'zbekistonda fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va din sohasidagi davlat siyosati konsepsiyasi loyihasi, shuningdek, xalqaro normativ hujjatlar, jumladan, BMTning Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi (1948) kabi hujjatlarga asoslanadi. Takliflar dunyoviy tamoyillarni mustahkamlash, fuqarolarning erkinliklarini himoya qilish va jamiyatdagi ahillikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bakalavr darajasidagi tahlilga mos keladi. Quyida takliflar guruhlab keltirilgan:

1. Ta'lim va ma'rifat sohasida dunyoviy tamoyillarni kuchaytirish

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida O'zbekiston dunyoviy davlat sifatida belgilangani va ta'lim huquqi kafolatlanganini hisobga olib, ta'lim tizimida dunyoviy qadriyatlarni rivojlantirish muhimdir. Konstitutsiyaning din va davlatni ajratish tamoyilini mustahkamlab, ta'lim muassasalarida diniy ta'sirni cheklaydi. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunning 3-moddasi vijdon erkinligini ta'minlashni belgilab, ta'limda diniy neytrallikni talab qiladi. Takliflar:

Maktablarda "Dunyoviy davlatchilik va vijdon erkinligi" mavzusidagi maxsus darslarni joriy etish. Bu darslar Konstitutsiyaga asoslanib, talabalar orasida diniy plyuralizm va bag'rikenglikni targ'ib qiladi, radikallashuvni oldini oladi.

Oliy o'quv yurtlarida huquqiy fanlar dasturiga dunyoviy davlat tamoyillari bo'yicha maxsus modul qo'shish. Bu BMT Inson huquqlari deklaratsiyasining 18-moddasi (vijdon erkinligi) bilan uyg'unlashib, talabalar orasida huquqiy savodxonlikni oshiradi.

Davlat siyosati konsepsiyasi loyihasidagi "dinlararo muloqot va o'zaro tushunish" tamoyiliga asoslanib, maktab va universitetlarda diniy va madaniy dialogga oid loyihalarni amalga oshirish. Bu jamiyatda tenglikni ta'minlaydi va diniy adovatni taqiqlovchi moddaga mos keladi.

2. Diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga solish va nazoratni yaxshilash

Konstitutsiyada davlat ideologiyasi mavjud emasligi belgilangani va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilganligi ta'kidlanganini hisobga olib, diniy tashkilotlarning faoliyatini qonuniy doirada saqlash zarur. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunning 8 va 9-moddalari diniy tashkilotlarni ro'yxatdan o'tkazish va nazoratni belgilab, siyosiy aralashuvni taqiqlaydi. Takliflar:

Diniy tashkilotlarning ro'yxatdan o'tkazish tartibini soddalashtirish, ammo radikalizm va ekstremizmga qarshi nazoratni kuchaytirish. Bu Qonunning 28-moddasiga

asoslanib, diniy tashkilotlarning faoliyatini muntazam monitoring qilish orqali amalga oshiriladi.

Davlat siyosati konsepsiyasi loyihasidagi “dinning davlatdan ajratilganligi” tamoyiliga muvofiq, diniy tashkilotlarni moliyalashtirishni shaffoflashtirish. Bu Konstitutsiyaning nodavlat tashkilotlar faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, xorijiy mablag‘larni nazorat qilishni ta’minlaydi.

Diniy ta’lim muassasalarida diniy ta’limdan tashqari dunyoviy fanlarni (huquq, iqtisod) majburiy joriy etish. Bu Qonunning 13-moddasiga asoslanib, talabalarni jamiyatga moslashtirishga yordam beradi va BMT deklaratsiyasining 26-moddasi (ta’lim huquqi) bilan uyg‘un.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi O‘zbekistonning dunyoviy davlat sifatidagi taraqqiyotini tezlashtiradi, fuqarolarning huquqlarini himoya qiladi va jamiyatda barqarorlikni ta’minlaydi. Takliflar Konstitutsiya va qonunlarga to‘liq mos bo‘lib, ularni hayotga tatbiq etish davlat siyosati konsepsiyasi loyihasi orqali nazorat qilinishi mumkin. Kelajak tadqiqotlarda bu takliflarni boshqa postsovet mamlakatlari tajribasi bilan solishtirish foydali bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun <https://lex.uz/docs/-5491534>
3. Italiya Konstitutsiyasi <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf>
4. Inson huquqlari umumiy deklaratsiyasi <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>